

საკუთრებისა და მართვის ურთიერთობის საკითხები (კვლევის ამოსავალი წერტილები)

სტატიაში განხილულია საკუთრების საკითხები, მისი იურიდიული და ეკონომიკური ასპექტი, საკუთრებითი ურთიერთობების და მართვის ურთიერთკავშირი. იურიდიული ასპექტი აჩის ვინმეს (სუბიექტის) მიერ საკუთრების ფორმალური ფლობა, ეკონომიკური ასპექტი აჩის შემოსავლის (მოგების) მიღება საკუთრებით საჩვენებლობის შედეგად. ქონებრივ ურთიერთობებში აქცენტი კეთდება საკუთრების დომინანტური ფორმაზე, მისი მხავადფეხოვნების ე.წ. „ფორმულისგან“ განსხვავებით (სადაც ყველა ფორმა თანაბარდებოდა). კერძო საკუთრება (გამოვლინების სხვადასხვა ფორმით) კაპიტალიზმში; საზოგადოებრივი (სახელმწიფო, ხოლოც გამოვლინების ფორმა) საკუთრება სოციალიზმში.

განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა საკუთრებითი ურთიერთობების და მართვის ურთიერთკავშირს, ეკონომიკური ობიექტის მფლობელობისა და მმართველის (მენეჯერის) ფუნქციების გამიჯვნას, ხაც განსაკუთრებით დამახასიათებელია თანამედროვე ეკონომიკებისთვის.

საკვანძო სიტყვები: საკუთრება; საკუთრებითი ურთიერთობები; მართვა; ეფექტიანობა; სახელმწიფო ეკონომიკაში; კოორმონიკა.

JEL: K 11; O 11; O 43; P 1; P 2

წინამდებარე სტატიაში ავტორი ცდილობს გააანალიზოს საკუთრებითი ურთიერთობები ეკონომიკის მართვასთან ურთიერთკავშირში (მაკრო-მიკროეკონომიკური ასპექტი). რა თქმა უნდა, ერთ პუბლიკაციაში, მითუმეტეს სტატიაში, შეუძლებელია ამ პრობლემატიკასთან დაკავშირებული ყველა საკითხის გაშუქება. ამიტომ, ჩვენ შემოვიფარგლებით ზოგიერთი მეთოდოლოგიური საკითხით და ვუწოდებთ მათ კვლევის ამოსავალ წერტილებს.

პირველი. საკუთრება (property) და საკუთრებითი ურთიერთობები (property relations) ყოველთვის იპყრობდა ადამიანის გონებას და საუკუნეების განმავლობაში განსაზღვრავდა ადამიანების ქმედებებს. ჩვენ ვიცით, მაგალითად, არისტოტელეს მიერ მოცემული საკუთრების განსაზღვრება. იგი აიგივებდა საკუთრებას ქონებასთან და წერდა: „...ქონებას ვუწოდებთ ყველაფერს, რომლის ღირებულებაც ფულით იზომება“ [1] (Аристотель. Соч., т.4. М., 1984. стр.121). იგი ხსნიდა საკუთრებითი ურთიერთობის არსს გამოყენების და ფლობის ცნებებით. არისტოტელეს აზრით: „გამოყენება აშკარად არის ქონების ხარჯვა და გაცემა, ხოლო შეძენა და დაზოგვა არის ფლობა...“ (ibid.). აღსანიშნავია, რომ ეს სოციალური კატეგორია და საკუთრების კატეგორიული ანალიზის დასაწყისი მე-17 საუკუნით თარიღდება. გამოჩენილმა განმანათლებელმა ვოლტერმა, რომელიც აბსოლუტური მონარქიის მომხრე იყო, შეისწავლა ეს ფენომენი სახელმწიფო მართვის კონტექსტში. ამრიგად, ეს პრობლემა ახალი არ არის, თანამედროვე დასავლურ ეკონომიკურ ლიტერატურაში კი გამოიყენება ტერმინი management, რომელიც რამდენადმე ვიწროა, ვინაიდან ის არ მოიცავს ისეთ ფენებს, როგორიცაა საკუთრება და მისი გამოხატვის სამართლებრივი ფორმები. არ შეიძლება არ დაეთანხმო ეკონომისტს, აკადემიკოს ვლადიმერ პაპავას, რომელიც მართებულად თვლის, რომ „მენეჯერი არის სპეციალიზებული დისციპლინის - მენეჯმენტის - კატეგორია (ანუ მიკრო დონე), ხოლო „მართვა“ არის სახელმწიფოს მართვასთან, მთლიანად ეკონომიკის მართვასთან დაკავშირებული კატეგორია (ანუ მაკრო დონე)“. არ შეიძლება არ დაეთანხმო გერმანელ მკვლევარს ერიხ რაინერტს, რომ „ტერმინი „მართვა“ ნიშნავს „სახელმწიფოს“ და „მთავრობას“ [2].

მეორე. მე-20 საუკუნის მეორე ნახევრის მეცნიერების ერთ-ერთი წამყვანი მიმართულებაა სწრაფვა ცალკეული სამეცნიერო დისციპლინებში მიღებული ცოდნის სინთეზისკენ. საკუთრება თავისი არსით და შინაარსით არის ინტერდისციპლინარული (interdisciplinary) და წარმოადგენს ეკონომიკურ და იურიდიულ მეცნიერებათა შესწავლის საგანს (ზოგადად მეცნიერების განვითარების ამჟამინდელ ეტაპზე, კერძოდ კი სოციალური მეცნიერების, რამდენიმე მონათესავე მეცნიერების კვეთა იძლევა ნაყოფიერ სამეცნიერო შედეგებს). რა განსხვავებაა ამ ორი სოციალური მეცნიერების მიერ ამ კატეგორიის ანალიზის მიდგომებში? რა არის ზოგადად საკუთრების ანალიზის სპეციფიკა? იურიდიული მეცნიერების თვალსაზრისით, საკუთრება, უპირველეს ყოვლისა, ნიშნავს ამა თუ იმ საგნის ამა თუ იმ სუბიექტისადმი კუთვნილებას, რაც იურიდიულად არის დაფიქსირებული დოკუმენტით (აქტით). ასევე გამოიყენება კონსტრუქცია „მითვისება - დასაკუთრება - განკარგვა - გამოყენება“, რომელსაც უფრო მეტად იურიდიული დატვირთვა აქვს. ეკონომიკური მეცნიერების თვალსაზრისით საკუთრება, უპირველეს ყოვლისა, წარმოადგენს ურთიერთობებს, რომელთა შედეგად იქმნება მატერიალური სიკეთე, რომელმაც უნდა მოიტანოს შემოსავალი (მოგება). სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ქონებამ თავისი ფუნქციონირების პროცესში უნდა გამოიღოს მატერიალური სარგებელი და გამოიმუშაოს შემოსავალი (მოგება). ეს თვალსაზრისი გამოთქვა ცნობილმა ეკონომისტმა და სოციოლოგმა ლუდვიგ ფონ მიზესმა [3]. [შევნიშნავთ, რომ საკუთრების ეკონომიკური ასპექტი ყველაზე ახლოს არის დაფინანსების ისლამურ პრინციპებთან - ბაზრებზე არ არის ობლიგაციები, ისინი ჩანაცვლებულია აქციებით, მონაწილეობის სერტიფიკატებით, ურთიერთდახმარების ფონდების წილებით - შემოსავლის გადახდა მოგების წილის სახით აღიარებულია, როგორც დაფინანსების ისლამური ფორმა, რადგან ის აღიარებს მის უპირატესობას იურიდიულ ასპექტზე, თუმცა უნდა ვაღიაროთ, რომ ისლამური ბანკინგი ფართოდ არის გავრცელებული რამდენიმე ქვეყანაში].]

ინტერდისციპლინური კვლევის კარგი მაგალითია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომისტებისა და იურისტების პუბლიკაცია „რბილი სამართლის“ გავლენა კორპორაციული მართვის ეფექტიანობაზე (ინტერდისციპლინური კვლევა), სადაც კორპორაციული მართვის თეორიული კონცეფციების ანალიზის საფუძველზე წარმოდგენილია ევროკავშირის ქვეყნების გამოცდილება და წინადადებები ამ ტიპის მმართველობის გასაუმჯობესებლად საქართველოში (კერძოდ, საბანკო სექტორში) [4]. რბილი სამართლის გამოყენების შემთხვევაში მთავარი შედეგია მოლაპარაკების გზით კომპრომისის მიღწევა, როცა საქმე არ აღწევს საარბიტრაჟო სასამართლომდე.

მესამე. საკუთრების განსაკუთრებული ასპექტია მისი „მრავალფეროვნება“ (diversity). ეგრეთ წოდებული „პერესტროიკის“ გარიჟრაჟზე ეს ფორმულა საკმაოდ პოპულარული და ამავე დროს გარკვეულწილად ბუნდოვანი იყო: საკუთრების ყველა ფორმა თანაბარმნიშვნელოვნად იყო აღიარებული და ეს იყო წარმოდგენილი, როგორც თეორიული ეკონომიკური აზროვნების თითქმის მიღწევა. აქ, როგორც მეჩვენება, ღირს კოოპერატიული საკუთრების გახსენება, რომელიც წარმოდგენილი იყო საკუთრების სხვა ფორმების თითქმის ლოკომოტივად. და ამის შედეგი გახდა იმდროინდელი სახელმწიფო ქონების გაფლანგვა, წარმოების ეფექტიანობის კიდევ უფრო დაქვეითება. საკუთრებითი ურთიერთობების განვითარების ლოგიკა გვკარნახობს, რომ დომინანტი შეიძლება იყოს საკუთრების მხოლოდ ერთი ფორმა, რომლის გარშემოც შენდება საკუთრების სხვა ფორმები: კაპიტალიზმში - კერძო საკუთრება, რომელიც რეალიზდება სხვადასხვა ფორმით (ინდივიდუალური, ჯგუფური, სააქციო), სოციალიზმში - საერთო სახალხო საკუთრება, რომელიც რეალიზდება სახელმწიფო საკუთრების ფორმით. საკუთრების დომინანტური ფორმის ერობია იწვევს ეკონომიკური პოლიტიკის მერყეობას. აღსანიშნავია მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორის ეკონომიკისა და სამართლის დარგში ვლადიმერ შკრედოვის სამეცნიერო კვლევა (მარქსისტული თვალსაზრისის ფარგლებში), რომელმაც აღნიშნა, რომ მრავალი ეკონომისტი და იურისტი

ვერ განასხვავებს ეკონომიკური ურთიერთობების ეკონომიკურ შინაარსს და სამართლებრივ ფორმას) [5].

მეოთხე. საკუთრების მნიშვნელოვანი ასპექტია მისი ფორმის ურთიერთობა მისი ფუნქციონირების ეფექტურობასთან. საკუთრების არც ერთი ფორმა ავტომატურად არ იწვევს წარმოების ეფექტურობის ზრდას და მთლიანად ეკონომიკის ეფექტურობას. ამის ნათელი მაგალითია პრივატიზაციის შემდგომი პერიოდი პოსტსაბჭოთა სივრცეში (მათ შორის, საქართველოში). პრივატიზაცია (როგორც რეფორმის ერთ-ერთი ელემენტი) განხორციელდა, მაგრამ ეკონომიკის ეფექტურობა არასაკმარისია. აუცილებელია შესაბამისი - ფორმალური და არაფორმალური - ინსტიტუტების არსებობა, რომლებიც საკუთრების ამა თუ იმ ფორმის პოტენციალის რეალიზების საშუალებას მისცემენ. (და აქ მივდივართ საკუთრების ეკონომიკურ-სამართლებრივ ასპექტამდე (რომელსაც ზემოთ შევხეთ), ანუ სახელმწიფო საკუთრება თითქმის „არავისია“, მაგრამ იურიდიული თვალსაზრისით ის სახელმწიფოს ეკუთვნის, მაგრამ ეკონომიკური თვალსაზრისით საკუთრების გამოყენების შედეგები ნაწილდება და მოიხმარება მწარმოებლებს შორის. აქ აღვნიშნავთ, რომ ეკონომიკური პოლიტიკის თეორია ჯერ კიდევ საწყის ეტაპზეა [6]. აქ უნდა ხაზი გაესვას არაეკონომიკური ფაქტორების გავლენის მნიშვნელობას ეკონომიკის განვითარებაზე. ეკონომიკას განავითარებს როგორც ომი (მაგალითად, რუსეთსა და საქართველოს შორის 2008 წლის აგვისტოს კონფლიქტის შედეგად - როგორ მკრეხელურადაც არ უნდა ჟღერდეს - ქვეყანამ მიიღო ნაწილობრივ ფინანსური დახმარება, ნაწილობრივ სესხი დაბალი საპროცენტო განაკვეთით), ასევე კორონავირუსი (კორონავირუსული დაავადება - COVID-19) მომავალში შესაძლებელს გახდის მედიცინისა და ეკონომიკის განვითარებას) [7].

მეხუთე. აქ აუცილებელია აღვნიშნოთ სახელმწიფოს (მთავრობის) როლი [აქ ჩვენ ვიყენებთ სახელმწიფოსა და მთავრობის ცნებებს, როგორც სინონიმებს, თუმცა იურისტები მათ გამიჯნავენ, პირველ შემთხვევაში იგულისხმება სახელმწიფოში შემავალი ყველა ინსტიტუტი - თავად მთავრობა, საკონსტიტუციო სასამართლო, ყველა დონის სასამართლოები და ა.შ.] ეკონომიკაში, რომელსაც აქვს მდოვრე განვითარება, ამ როლის ხან გაძლიერება, ხან დასუსტება, არსებული სიტუაციის მიხედვით. არ შეიძლება არ დაეთანხმო პროფესორ ე. მექვაბიშვილს, რომ „თანამედროვე პირობებში სახელმწიფოს როლი მნიშვნელოვანია როგორც ეკონომიკის კრიზისიდან გამოყვანის, ისე წარმატებული პოსტკრიზისული განვითარების უზრუნველსაყოფის თვალსაზრისით“ [8]. სახელმწიფოს როლი თანამედროვე ეტაპზე გამოიხატება და კორონავირუსთან დაპირისპირებაში. კორონომიკის ეკონომიკური მიზეზი, ჩემი აზრით, არის გარკვეული ჯაჭვის (chains) რღვევა წარმოებას (მიწოდებას) და მოხმარებას (მოთხოვნას) შორის, ანუ მიწოდების ეკონომიკის (supply-side economics) გარკვეული კორელაციის რღვევა მოთხოვნის ეკონომიკასთან (demand-side economics). მიწოდება დამოკიდებულია მთავრობის მხრიდან ეკონომიკის რეალური სექტორის, ბიზნესის მხარდაჭერაზე. ეს არის საგადასახადო პოლიტიკა, საგადასახადო ბაზის დაზუსტება (საწარმოების და გადამხდელთა რაოდენობა), საგადასახადო ტვირთის (tax burden) ოპტიმიზაცია, შიდა და გარე ინვესტიციები. მოთხოვნა (გადახდისუნარიანი) დამოკიდებულია შემოსავლის (განკარგვადი შემოსავლის) დონეზე, აქ კვლავ მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ფიზიკური პირების დაბეგვრა, რაც არ უნდა წარმოადგენდეს მძიმე ტვირთს მოსახლეობისთვის. და შესაბამისად, „კორონომიკით“-ით გამოწვეულ ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტა უნდა ვეძიოთ როგორც მოთხოვნის, ასევე მიწოდების სტიმულირების გზებზე. ანუ სახელმწიფოთა ეკონომიკური პოლიტიკის მთავარი შინაარსი უნდა იყოს ზემოაღნიშნული მხარეების სტიმულირება.

როგორ იმოქმედებს კრიზისი და პანდემია ეკონომიკის პერსპექტიულ სექტორებზე (ინფორმაციული ტექნოლოგიები, ცოდნის ეკონომიკა და ა.შ.)? ჯერ ერთი, უნდა გავმიჯნოთ ტერმინები ეკონომიკური კრიზისი და პანდემიით გამოწვეული კრიზისი (თუმცა დღეს ისინი ურთიერთკავშირშია). კლასიკურ ეკონომიკურ კრიზისებს სხვა მიზეზები აქვს - ჭარბი წარმოება,

არასაკმარისი წარმოება; ფინანსური კრიზისი - გადასახადების აკრეფის და, შესაბამისად, სავალო ვალდებულებების შეუსრულებლობის პრობლემა; საბანკო კრიზისი - დეპოზიტარების მიმართ სავალო ვალდებულებების შეუსრულებლობა. მეორეც, დარღვეულია ჯაჭვი წარმოებასა და მოხმარებას შორის, ამ კავშირის აღდგენას დასჭირდება გარკვეული დრო - ბაზრების შესწავლა, მყიდველების (მომხმარებლების) რაოდენობის ჩათვლით, ანუ გადახდისუნარიანი მოსახლეობის, ანუ ბაზრებზე მოთხოვნის არსებობა (კეინზის მიხედვით). ხოლო მოსახლეობის გადახდისუნარიანობა დამოკიდებულია მოსახლეობის შემოსავლების ზრდაზე (და, პირველ რიგში, განკარგვად შემოსავალზე (disposable income)), რაც დამოკიდებულია ეკონომიკის ზრდა-განვითარებაზე (სიღარიბის დონის და ჩრდილოვანი ეკონომიკის დაძლევა, რომელიც საქართველოში მთლიანად სამამულო პროდუქტის (მსპ)-ს 22-23 პროცენტია, შედარებისთვის, უკანასკნელი განვითარებულ ქვეყნებში ის მერყეობს დაახლოებით 4 პროცენტიდან აშშ-ში 18 პროცენტამდე იტალიაში).

მეექვსე. საკუთრება და კონკურენცია (კონკურენტული წესრიგი ეკონომიკაში, ვალტერ ოიკენის ტერმინოლოგიით). ძნელია არ დაეთანხმო ვალტერ ოიკენს, რომ როდესაც სვამთ კითხვას: „აუცილებელია თუ არა კერძო საკუთრება წარმოების საშუალებებზე კონკურენტული წესრიგის განსახორციელებლად, აუცილებელია დადებითი პასუხის გაცემა“ [9]. აქ ჩნდება კითხვა: რა პრევალირებს - საკუთრების ფორმა თუ კონკურენცია (კონკურენტული წესრიგი) ეკონომიკის ეფექტიანი ფუნქციონირებისთვის? სიმართლე გითხრათ, ცოტა ხნის წინ მეგონა, რომ კონკურენტული წესრიგი დომინანტურია, რამდენადაც ბევრი მაგალითია, როცა პრივატიზებული საწარმოები არ ფუნქციონირებენ ეფექტიანად. მაგრამ გარკვეული პერიოდის შემდეგ დავრწმუნდი ამოსავალი საკითხი საკუთრებაა. და აქ მნიშვნელოვანია თავად მეთოდოლოგიური მიდგომა - პირველადია საკუთრებითი ურთიერთობები, შემდეგ კი მათი განხორციელების ორგანიზაციული ფორმები (ამ შემთხვევაში, კონკურენტული წესრიგი).

შეჯამება. სტატიაში განხილულია საკუთრების არსი და მისი გამოვლინების ფორმები. ნაჩვენებია საკუთრებითი ურთიერთობების იურიდიული და ეკონომიკური ასპექტების გამოყოფის მნიშვნელობა. პირველი გულისხმობს ამა თუ იმ ობიექტის იურიდიული დოკუმენტით (აქტით) რეგისტრირებას, ხოლო, მეორე გულისხმობს უპირველეს ყოვლისა ურთიერთობებს, რომელთა შედეგად იქმნება მატერიალური დოვლათი, მომსახურება და მოაქვს შემოსავალი (მოგება). საკუთრებითი ურთიერთობების მნიშვნელოვანი ასპექტია - მათი მრავალფეროვნება (ინდივიდუალური, ჯგუფური, კოლექტიური, კორპორატიული), მაგრამ ამ სისტემაში არის დომინირებადი ფორმა (კერძო - კაპიტალიზმის დროს, საერთო (რომელიც ვლინდება სახელმწიფო საკუთრების სახით) - სოციალიზმის დროს).

განხილულია საკუთრებითი ურთიერთობების და მართვის ურთიერთკავშირი. ხაზგასმულია, რომ თანამედროვე ეკონომიკებში მესაკუთრის და მმართველის (მენეჯერის ფუნქცია განცალკევებულია), რაც ეკონომიკის ეფექტიანობის ზრდას ხელს უწყობს.

განსაკუთრებულად აღნიშნულია სახელმწიფოს როლის გაძლიერებაზე ეკონომიკაში კრიზისულ პერიოდებში (მაგალითად, კორონავირუსის (COVID -19) პერიოდში).

ლიტერატურა

1. Аристотель. Соч., т.4. М., 1984. с.121;
2. რაინერტი ერიკ ს. როგორ გამდიდრდნენ მდიდარი ქვეყნები და რატომ რჩებიან ღარიბი ქვეყნები ღარიბებად. მთარგმნელები: ტატო ხუნდაძე, ივანე აბრამაშვილი. საზოგადოებრივი კვლევის ცენტრი. თბილისი. 2019. გვ. 385;
3. Мизес, Людвиг фон. Социализм. Экономический и социологический анализ. - М.: „ Galaxy“. 1994 с.29-32;
4. „რბილი სამართლის“ გავლენა კორპორაციული მართვის ეფექტიანობაზე (ინტერდისციპლინური კვლევა). თეიმურაზ ბერიძე, ირაკლი ბურდული, გიორგი მახარობლიშვილი, ანა ხარაიშვილი, დავით სიხარულიძე, ვასილ კიკუტაძე, ნინო ლობჯანიძე. თბილისი. გამომცემლობა „იურისტების სამყარო“. 2018;

5. Шкредов В. П. Метод исследования собственности в „Капитале“ К.Маркса. – М.: Изд-во Моск. ун-та.1973. – 262 с.;
6. Беридзе Т.А. Экономические основы суверенитета: новые аспекты взаимодействия экономики и политики. Тбилиси. Изд-во „Сиахле“. 1995. с.160-187;
7. Vladimer Papava, Vakhtang Charaia. The Coronomic Crisis and Challenges for the Georgian Economy. 2020, GFSIS, Expert Opinion, No.136. p.15. https://www.academia.edu/42679791/The_Coronomic_Crisis_and_Some_Challenges_for_the_Georgian_Economy?email_work_card=view-paper
8. მექვაბიშვილი ე. გლობალიზაციის ეპოქის ფინანსური კრიზისები და საქართველოს ეკონომიკა. თბილისი. 2018. გვ. 259;
9. Ойкен Вальтер. Москва. Издательская группа „Прогресс“ „Универс“. 1995. - с.355.

Teimuraz Beridze

*Doctor of Economic Sciences, Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University*

Ownership and Management Relationship Issues (Research Core Points)

SUMMARY

The property (property relations) had always occupied the minds of people and determined their actions for centuries. This phenomenon is interdisciplinary and represents the subject of economic and legal disciplines. From the point of view of law (jurisprudence), property in the first place means the ownership of an object by a particular subject, which is fixed through a legal document (act). The construction of “appropriation-possession-disposal-use”, which has more legal weight is also in use. From the standpoint of economic science, ownership is primarily relationships, a result in which the material welfare is created which should provide income (profit). A particular aspect of property is its “diversity”. The logic of the development of property relations dictates that the dominant can be only one form of property, around which there are built other forms of property (under capitalism – private property, which is implemented by means of various forms (stock, group, individual), under socialism – nationwide, which is implemented through the form of state property. An important aspect of the analysis of property is the correlation of its form with the efficiency of its functioning. The none of the forms of property don’t automatically lead to the increase in production efficiency and effectiveness of economy in general.

The Interaction between Economics & Politics is stressed as well. The special role of government in the economy is emphasized (particularly in the process combating with COVID-19).